

**Konferencja naukowa „Badania migracji w Polsce: stan wiedzy, kierunki i metody”.
Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, 24-25 marca 2011 r.**

Referat wyłożony (wersja przed recenzją)

Dr Ewa Pogorzala

Migracje jako wyzwanie dla polityki oświatowej państwa polskiego. Aspekty politologiczno – prawne.

- 1. Uwagi wstępne.**
- 2. Migracje jako wyzwanie dla systemów oświatowych państw europejskich.**
- 3. Uwarunkowania instytucjonalno – prawne kształcenia uczniów cudzoziemskich w polskim systemie oświaty.**
- 4. Aspekty finansowe kształcenia uczniów cudzoziemskich w polskim systemie oświaty.**
- 5. „Bilet w obie strony” – działania władz oświatowych na rzecz dzieci pracowników migrujących – obywateli polskich.**
- 6. Uwagi końcowe.**
- 7. Bibliografia.**

1. Uwagi wstępne.

Celem niniejszego referatu jest analiza wyzwań, jakie stoją przed polityką oświatową państwa polskiego w związku ze wzmożonymi procesami migracyjnymi we współczesnym świecie. Od końca lat 90. XX w. zaczął nabierać na znaczeniu problem obecności w polskich szkołach dzieci o rodowodzie imigracyjnym. Doświadczenia z tego okresu pokazały, że polski system oświaty nie jest przygotowany do kształcenia dzieci cudzoziemskich, szczególnie wywodzących się z odmiennych kręgów kulturowych. Odnotować natomiast należy kompensacyjno – pomocową aktywność ze strony organizacji pozarządowych, skierowaną do środowisk imigracyjnych i uchodźczych, w tym również dotyczącą kwestii edukacyjnych. Dopiero pod koniec pierwszej dekady XXI w. w działaniach centralnych władz oświatowych zaobserwować można było szerszą działalność w tym zakresie, przynajmniej w sferze legislacyjnej. Od 1 stycznia 2010 r. ustawa o systemie oświaty, oprócz dotychczasowych dodatkowych lekcji języka polskiego, przewiduje możliwość organizacji zajęć wyrównawczych z poszczególnych przedmiotów oraz możliwość zatrudnienia w charakterze pomocy nauczyciela, osoby władającej językiem kraju pochodzenia ucznia. Otwartym pozostaje pytanie na ile zmiany instytucjonalno – prawne przełożą się na poprawę sytuacji w praktyce, bowiem rozwiązania te nie uwzględniają postulatów środowiska oświatowego i organizacji pozarządowych, w tym na przykład wprowadzenia językowych kursów przygotowawczych, przed rozpoczęciem realizacji obowiązku szkolnego.

Drugim wyzwaniem przed jakim staje państwo polskie w związku ze wzmożonymi procesami migracyjnymi są kwestie związane z kształceniem dzieci pracowników migrujących – obywateli polskich. Obecnie trwają prace nad reformą oświaty polonijnej i oświaty polskiej za granicą, której celem ma być ich dostosowanie do zmian wynikających z przepływów migracyjnych. Z dniem 1 stycznia 2010 r. weszły w życie znowelizowane przepisy ustawy o

systemie oświaty, uwzględniające konieczność wyrównywania różnic, w przypadku dzieci obywateli polskich powracających z zagranicy, które nie znają języka polskiego albo znają go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki (prawo do dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego; dodatkowe zajęcia wyrównawcze w zakresie poszczególnych przedmiotów nauczania). W tych obszarach z kolei priorytetem jest uelastycznienie form kształcenia, pozwalające na bezproblemowy powrót do polskiego systemu oświaty.

2. Migracje jako wyzwanie dla systemów oświatowych państw europejskich.

Przepływy migracyjne stanowią bardzo istotne wyzwanie dla systemów oświatowych państw europejskich. Początkowo problem ten dostrzegano w aspekcie pracowników migrujących – obywateli państw członkowskich, czego wyraz stanowiła dyrektywa Rady 77/486/EWG z dnia 25 lipca 1977 r. w sprawie kształcenia dzieci pracowników migrujących. Problematyce kształcenia uczniów o rodowodzie imigracyjnym poświęcona została rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 października 2005 r. w sprawie integracji imigrantów w Europie za pośrednictwem systemu oświaty i nauczania wielojęzycznego. W dokumencie tym podkreślono, iż dzieci imigrantów w wieku szkolnym mają prawo do oświaty publicznej niezależnie od prawnego statusu ich rodzin i że w prawie tym zawarta jest możliwość nauki języka kraju przyjmującego, bez uszczerbku dla prawa tych dzieci do nauki ich języka ojczystego.

W 2008 r. przedstawiona została zielona księga Komisji Europejskiej zatytułowana „Migracja i mobilność: wyzwania i szanse dla wspólnotowych systemów edukacyjnych” [COM(2008) 423]. Zielona księga poświęcona została ważnemu wyzwaniu, przed jakim stanęły systemy edukacyjne państw członkowskich, tj. obecności w szkołach dużej liczby dzieci ze środowisk migracyjnych, często znajdujących się w trudnej sytuacji społeczno – ekonomicznej. Jak podkreślono w omawianym dokumencie, problem nie jest nowy, jednakże w ostatnich latach nasilił się i stał się bardziej powszechny, a co istotne dotyczy również państwa nowo przyjęte. Wyjątkowo duży napływ do UE osób pochodzących z krajów trzecich, połączony z dużą wewnętrzną mobilnością w ramach UE tuż po dwóch ostatnich rozszerzeniach, oznacza, że szkoły w szeregu krajów UE spotykają się z nagłym i gwałtownym wzrostem liczby takich dzieci. Obecność znaczącej liczby uczniów ze środowisk migracyjnych niesie za sobą poważne konsekwencje dla systemów edukacyjnych. Szkoły muszą dostosować się do ich obecności i uwzględnić ich szczególne potrzeby oraz odgrywać wiodącą rolę w tworzeniu społeczeństwa integracyjnego. Wskazano również, iż migracja może wzbogacać doświadczenia edukacyjne wszystkich uczestniczących w procesie nauczania osób, zaś różnorodność językowa i kulturowa może stać się dla szkół nieocenionym atutem.

W raporcie Agencji Praw Fundamentalnych UE z marca 2009 r., dotyczącym przestrzegania praw dziecka, podkreślono, iż wiele dzieci z grup imigranckich i mniejszościowych w dalszym ciągu dotyka pośrednia lub bezpośrednia dyskryminacja w edukacji. Odniesiono się również do problemu handlu dziećmi oraz dzieci bez opieki, które przebywają w różnego rodzaju instytucjach opiekuńczych (Agencja Praw Fundamentalnych UE 2009.03.25). Z kolei w rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 2 kwietnia 2009 r. w sprawie kształcenia dzieci imigrantów, podkreślono między innymi wpływ, jakie wywierają na systemy oświaty państw członkowskich, nie tylko migracje wewnątrz Unii Europejskiej, ale również imigracja do Unii. Wezwano rządy państw członkowskich do zapewnienia dzieciom imigrantów legalnie przebywających na terenie państwa przyjmującego edukacji, w tym nauczania oficjalnych języków kraju przyjmującego oraz wsparcia w zakresie ich języka ojczystego i kultury. Postulowano również zmianę dyrektywy 77/486/EWG, tak aby objęła edukację dzieci będących obywatelami państw spoza UE oraz dzieci, których rodzice nie są obywatelami państw członkowskich.

Od kilku lat również państwo polskie staje przed problemami i wyzwaniem wynikającymi z przepływów migracyjnych. O ile do lat 90. XX w. kwestia uczniów narodowości niepolskiej w polskim systemie oświaty ograniczała się w sensie podmiotowym do społeczności uznawanych obecnie, tj. zgodnie z ustawą z dn. 6 stycznia 2005 r. (ustawa 2005), za mniejszości narodowe i etniczne, to w drugiej połowie dekady zaczął napierać na znaczeniu problem obecności w polskich szkołach dzieci o rodowodzie imigracyjnym. Jak podkreślają redaktorzy socjologicznego opracowania pt. *U progu wielokulturowości*, sytuacja wielokulturowości stała się dla społeczeństwa polskiego „naszym”, a nie „cudzym” problemem. Wielokulturowość społeczeństwa polskiego stała się dostrzegalnym faktem społecznym. Jednak rodzi ona problemy społeczne oraz stawia szczególne wyzwania instytucjom politycznym, systemowi prawnemu i edukacyjnemu (Kempny, Kapciak, Łodziński 1997).

Asumptem dla wypracowania rozwiązań systemowych regulujących zasady edukacji uczniów o rodowodzie imigracyjnym stały się problemy i wyzwania wynikające ze specyfiki kształcenia dzieci uchodźczych. W latach dziewięćdziesiątych uczniowie cudzoziemscy byli prawie nieobecni w polskich szkołach. Problem zaczął narastać wraz ze zwiększającą się liczbą osób, starających się o status uchodźców. Od 2000 r. nastąpiła intensyfikacja imigracji uchodźców czeczeńskich do Polski (Suduł 2009). Sytuacja tych osób wymuszała konieczność wypracowania nowych rozwiązań systemowo – prawnych. W 2000 r. dokonana została nowelizacja ustawy o systemie oświaty, na mocy której dodano art. 94a. Wszedł w życie z dniem 1 stycznia 2001 r. i stanowił, iż osoby nie będące obywatelami polskimi korzystają z nauki i opieki w publicznych przedszkolach, a podlegające obowiązkowi szkolnemu korzystają z nauki i opieki w publicznych szkołach podstawowych, gimnazjach, publicznych szkołach artystycznych oraz w placówkach, w tym placówkach artystycznych, na warunkach dotyczących obywateli polskich (ustawa 1991). Zainicjowana została dyskusja na temat obecności uczniów cudzoziemskich w polskim systemie oświaty jako wyzwania edukacyjnego dla polskich szkół (Błeszyńska 2006, Todorovska-Sokolovksa 2009a).

Sytuację osób starających się o uzyskanie statusu uchodźców cechowało silne poczucie tymczasowości pobytu, co przekładało się na podejście rodziców do edukacji (Jasiakiewicz, Klaus 2006; Chrzanowska, Gracz 2007; Ząbek, Łodziński 2008). Powszechnym zjawiskiem było nieuczęszczanie dzieci z ośrodków do szkół. Sytuacja w tym względzie uległa znacznej poprawie. Analiza danych Urzędu do Spraw Cudzoziemców pokazuje, iż z roku na rok rośnie odsetek dzieci realizujących obowiązek szkolny. O ile na początku poprzedniej dekady odsetek ten wynosił zaledwie kilkanaście procent, to pod koniec zeszłego dziesięciolecia wyniósł już ponad 90%.

Tabela: Procent dzieci przebywających w ośrodkach dla uchodźców, realizujących obowiązek szkolny w latach 2001-2010.

Rok szkolny	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Liczba dzieci	43	82	115	122	372	646	836	959	934
%	10	17	27	31	52	87	97	95	97

Źródło: Urząd do Spraw Cudzoziemców (2010.11.19); Krzanowska (2010).

Jednak istniejące uregulowania nie zawsze stawiają kwestie edukacyjne priorytetowo. W 2010 r. nastąpiła reorganizacja sieci ośrodków dla uchodźców. Część ośrodków zlikwidowano, co z kolei spowodowało, iż część osób musiała podjąć decyzję o przeniesieniu się do innych ośrodków, ewentualnie o przejściu na tzw. świadczenia zewnętrzne. Zmian tych

dokonano w trakcie roku szkolnego. Plany te spowodowały interwencję Fundacji Forum na rzecz Różnorodności Społecznej, wspartej przez organizacje pozarządowe i inne podmioty (2010.10.22). Nerozwizywanym pozostaje problem dostępu do edukacji dzieci przebywających w ośrodkach strzeżonych i ogólnie problem zasadności przetrzymywania dzieci w takich ośrodkach (Cegiełka i in. 2011).

Ogółem w aspekcie ilościowym problem uczniów cudzoziemskich w polskim systemie oświaty dotyczył kilku tysięcy osób. W latach 2003-2006 oscyłował w granicach 4 tysięcy (Szelewa 2010a). Niestety brak jest ogólnie dostępnych danych w tym zakresie. W ramach Systemu Informacji Oświatowej zbierane są następujące dane o liczbie uczniów, słuchaczy i wychowanków, którzy nie są obywatelami polskimi, z wyszczególnieniem liczby uczniów, słuchaczy i wychowanków: a) posiadających obywatelstwo państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub państwa członkowskiego Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) - Strony Umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej, b) korzystających z dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego, c) korzystających z nauki języka i kultury kraju pochodzenia, d) którym udzielono zezwolenia na osiedlenie się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, e) którym nadano status uchodźcy, f) którym udzielono zgody na pobyt tolerowany, g) którym udzielono ochrony czasowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, h) którym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej udzielono zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony, i) którzy są dziećmi osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy.

Danych z SIO nie można jednak uzyskać bezpośrednio (ewentualnie poprzez odpłatny program Analizator) Dostępem do tych danych mają kuratoria i Ministerstwo Edukacji Narodowej. Ponadto dane zbierane poprzez System Informacji Oświatowej dość często nie są prawidłowe i zawierają ewidentne błędy (Bloch, Goździak 2010, s. 41). Na problem braku dostępności danych o liczbie uczniów cudzoziemskich zwróciła uwagę jesienią 2010 r. Fundacja Forum na rzecz Różnorodności Społecznej, zwracając się do kuratoriów oświaty z prośbą o udostępnienie danych o liczbie uczniów niebędących obywatelami polskimi (Fundacja Forum na rzecz Różnorodności Społecznej 2010.10.15) Ponadto należy zauważyć, że dane te zbierane są z podziałem według statusu prawnego uczniów cudzoziemskich. Nie uwzględnia się narodowości, języka ojczystego, czy też długości pobytu w Polsce.

Według Janik (Janik 2010) w roku 2009/2010 uczyło się 18.925 uczniów cudzoziemskich, co stanowiło 3,3% całej populacji uczniów, w tym w województwie wielkopolskim – 1.161, zachodniopomorskim – 1.622, warmińsko-mazurskim – 286, mazowieckim – 3.553, dolnośląskim – 2.041, śląskim – 1.168, małopolskim – 1.528, lubelskim – 1.338, łódzkim – 796, pomorskim – 648, podlaskim – 612, lubuskim – 580, kujawsko-pomorskim – 283, podkarpackim – 257, opolskim – 215, świętokrzyskim – 109. Dane te wskazują na znaczny wzrost liczby uczniów cudzoziemskich w porównaniu z pierwszą połową dekady, jednak autorka nie podała źródła tych danych, co utrudnia ich weryfikację.

Według danych uzyskanych w Mazowieckim Kuratorium Oświaty liczba uczniów, którzy nie są obywatelami polskimi na dzień 30 września 2009 r. wynosiła 4.244, w tym gimnazjum – 630, kolegium nauczycielskie – 1, kolegium pracowników służb społecznych – 1, liceum ogólnokształcące – 442, liceum ogólnokształcące na podbudowie szkoły zasadniczej – 31, liceum ogólnokształcące uzupełniające dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych – 24, liceum profilowane – 3, nauczycielskie kolegium języków obcych – 3, przedszkole – 926, sześciolletnia ogólnokształcąca szkoła sztuk pięknych – 1, szkoła podstawowa – 1691, szkoła policealna (ponadgimnazjalna) – 162, technikum – 33, technikum uzupełniające dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych – 1, zasadnicza szkoła zawodowa - 5. Według danych uzyskanych w MEN liczba uczniów/wychowanków, którzy nie są obywatelami

polskimi, według SIO – stan na dzień 30 września 2010 r. – wynosiła 7.850 w skali całego kraju.

3. Uwarunkowania instytucjonalno – prawne kształcenia dzieci cudzoziemskich w polskim systemie oświaty.

Ramy instytucjonalno – prawne kształcenia dzieci cudzoziemskich w polskim systemie oświaty wyznaczają zapisy ustawy o systemie oświaty oraz rozporządzenia w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do publicznych przedszkoli, szkół, zakładów kształcenia nauczycieli i placówek oraz organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia (ustawa 1991, rozporządzenie MEN 2010a). W przypadku uczniów o nieuregulowanym statusie prawo do nauki wywodzi się z art. 70 Konstytucji RP, gwarantującemu każdemu prawo do nauki, oraz ze zobowiązań międzynarodowych, w tym przede wszystkim zapisów Konwencji o Prawach Dziecka (Klaus 2010).

Zasadnicze znaczenie dla edukacji uczniów cudzoziemskich w polskim systemie oświaty mają zapisy art. 94 a ustawy o systemie oświaty, który w ustępie 1 stanowi, iż osoby niebędące obywatelami polskimi korzystają z nauki i opieki w publicznych przedszkolach, a podlegające obowiązkowi szkolnemu korzystają z nauki i opieki w publicznych szkołach podstawowych, gimnazjach, publicznych szkołach artystycznych oraz w placówkach, w tym placówkach artystycznych, na warunkach dotyczących obywateli polskich. Zgodnie z ustępem 1a cytowanego artykułu osoby niebędące obywatelami polskimi, podlegające obowiązkowi nauki, korzystają z nauki i opieki w publicznych szkołach ponadgimnazjalnych na warunkach dotyczących obywateli polskich do ukończenia 18 lat lub ukończenia szkoły ponadgimnazjalnej. Z kolei ust 2 art. 94a stanowi, iż na warunkach dotyczących obywateli polskich korzystają z nauki w publicznych szkołach policealnych, publicznych szkołach artystycznych, publicznych zakładach kształcenia nauczycieli i publicznych placówkach, kategorie osób enumeratywnie wymienione w ustawie, m. in. osoby, którym nadano status uchodźcy oraz członkowie ich rodzin; osoby posiadające zgodę na pobyt tolerowany; osoby, którym udzielono ochrony uzupełniającej oraz członkowie ich rodzin; osoby korzystające z ochrony czasowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej; członkowie rodzin osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy.

Na mocy nowelizacji ustawy o systemie oświaty z 2009 r., utrzymano zapis ust. 4 art. 94a, który stanowi, iż osoby niebędące obywatelami polskimi, podlegające obowiązkowi szkolnemu lub obowiązkowi nauki, które nie znają języka polskiego albo znają go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki, mają prawo do dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego. Dodatkową naukę języka polskiego dla tych osób organizuje organ prowadzący szkołę (we wcześniejszej wersji – gmina). Na mocy wspomnianej nowelizacji uprawnienie to rozszerzono również na osoby będące obywatelami polskimi, podlegające obowiązkowi szkolnemu lub obowiązkowi nauki, które nie znają języka polskiego albo znają go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki, przy czym wprowadzono tu obostrzenie czasowe – osoby te mogą korzystać z tego uprawnienia nie dłużej niż przez okres 12 miesięcy.

Nowością wprowadzoną na mocy nowelizacji ustawy o systemie oświaty jest również możliwość organizowania dodatkowych zajęć wyrównawczych z poszczególnych przedmiotów nauczania, organizowanych przez organ prowadzący szkołę, nie dłużej jednak niż przez okres 12 miesięcy. Uprawnienie to przysługuje zarówno uczniom cudzoziemskim, jak również uczniom, będącym obywatelami polskimi. Ponadto ustawa stanowi, iż osoby niebędące obywatelami polskimi, podlegające obowiązkowi szkolnemu lub obowiązkowi nauki, które nie znają języka polskiego albo znają go na poziomie niewystarczającym do

korzystania z nauki, mają prawo do pomocy udzielanej przez osobę władającą językiem kraju pochodzenia, zatrudnioną w charakterze pomocy nauczyciela przez dyrektora szkoły. Pomocy tej udziela się nie dłużej niż przez okres 12 miesięcy (art. 94a, ust. 4a ustawa 1991).

Szczegółowe warunki i tryb przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do publicznych przedszkoli, szkół, w tym szkół artystycznych, zakładów kształcenia nauczycieli i placówek, uwzględniając w szczególności rodzaje dokumentów potwierdzających poziom wykształcenia i stan zdrowia, a także sposób kwalifikowania do odpowiedniej klasy lub na odpowiedni semestr oraz sposób organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych w zakresie przedmiotów nauczania reguluje rozporządzenie wykonawcze do art. 94a ustawy o systemie oświaty (rozporządzenie MEN 2010a).

Przepisy prawne dotyczące kształcenia uczniów cudzoziemskich z pewnością będą ewoluowały w kierunku stworzenia bardziej przyjaznych rozwiązań. Na przykład projekt ustawy o zmianie ustawy o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (ustawa 2006, druk nr 3780) zakłada wprowadzenie nowego przepisu przyznającego prawo pobytu dziecku obywatela UE, który pracował w naszym kraju, ale nie zachował prawa do pobytu w nim, aż do czasu zakończenia przez nie nauki lub studiów, bez względu na posiadane przez nie obywatelstwo. Dodatkowo rodzice sprawujący opiekę nad uczącym się dzieckiem będą mogli przebywać w Polsce do czasu ukończenia przez dziecko nauki, nawet gdy stracili przysługujące im prawo pobytu.

Zasadną wydaje się być teza, iż przez długi czas problem kształcenia dzieci o rodowodzie imigracyjnym i uchodźczym nie stanowił większego zainteresowania centralnych władz oświatowych. Wynikało to zapewne z faktu, iż w aspekcie ilościowym nie był to problem istotny – liczba uczniów cudzoziemskich stanowiła niewielki odsetek uczniów ogółem w polskich szkołach. Jednakże w aspekcie jakościowym, na poziomie poszczególnych szkół i placówek, pojawienie się takich uczniów w klasie, stanowiło istotne wyzwanie dla szkoły.

W aspekcie instytucjonalnym wskazać można szereg podmiotów, które w swojej działalności zajmują się problematyką edukacji uczniów o rodowodzie imigracyjnym. Działania te mają charakter rozproszony. Próbą stworzenia platformy koordynacji działań poszczególnych instytucji stanowi Międzyresortowy Zespół do Spraw Edukacji Dzieci Odmiennych Rasowo i Kulturowo. Dotychczas odbyło się pięć posiedzeń zespołu: w dniu 29 kwietnia 2009 r., 2 czerwca 2009 r., 17 listopada 2009 r., 12 maja 2010 r., 1 lutego 2011 r. W pracach zespołu uczestniczyli przedstawiciele Ministerstwa Edukacji Narodowej, Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli/Ośrodka Rozwoju Edukacji, Mazowieckiego Kuratorium Oświaty, Urzędu do spraw Cudzoziemców, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Biura Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania oraz Rzecznika Praw Dziecka.

Wskazać można również szereg działań cząstkowych, które wymienione wyżej podmioty, podejmują w ramach swoich zadań. Kwestie dotyczące kształcenia dzieci ubiegających się o ochronę międzynarodową stanowią przedmiot szczególnego zainteresowania Biura Organizacji Ośrodków dla Cudzoziemców Urzędu do Spraw Cudzoziemców. Biuro monitoruje stan realizacji obowiązku szkolnego, inicjuje zmiany uregulowań prawnych, współpracuje z samorządami i organizacjami pozarządowymi (Krzanowska 2010). Ministerstwo Edukacji Narodowej prowadzi prace legislacyjne, opracowało również materiał informacyjny dla dyrektorów szkół i rad pedagogicznych pt. *Dziecko z rodziny migracyjnej w systemie oświaty* (MEN listopad 2009). MEN ogłasza również konkursy na realizację zadań edukacyjnych na rzecz uczniów narodowości niepolskiej. W Mazowieckim Kuratorium Oświaty st. wizytator koordynuje działania związane z edukacją cudzoziemców. Kwestia

edukacji dzieci uchodźczych stanowiła przedmiot interwencji Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka (Rzecznik Praw Dziecka 2007.10.30), jak również działań Biura Krajowego Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców (UNHCR).

Problematyka ta stanowi również przedmiot szczególnego zainteresowania Ośrodka Rozwoju Edukacji, utworzonego z połączenia Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli oraz Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej. W maju i czerwcu 2009 r. Pracownia Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej przeprowadziła badanie ankietowe dotyczące szkoleń doskonalących kompetencje nauczycieli w zakresie realizowania spójności społecznej – integracji uczniów z innymi kręgami kulturowymi w polskich szkołach. Pracownia Edukacji Obywatelskiej i Europejskiej ORE realizowała projekt pt. „Edukacja wobec wyzwań migracyjnych”. Jego efektem jest raport *Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych – perspektywa szkoły* (Błęszyńska 2010).

Na poziomie lokalnym szczególna rola spoczywa na jednostkach samorządu terytorialnego, będących organami prowadzącymi dla szkół. Największe doświadczenia z kształceniem uczniów cudzoziemskich mają szkoły w rejonie warszawskim. W 2007 r. Biuro Edukacji Urzędu m. st. Warszawy opracowało program edukacyjny „Warszawa różnorodna”. Komponent „Edukacja obcokrajowców w Warszawie”, który stanowił odpowiedź na rosnące wyzwanie edukacyjne, tj. edukację dzieci i młodzieży obcokrajowców (Sielatycki maj 2007). Z inicjatywy Biura Edukacji Urzędu m. st. Warszawy opracowany został w 2010 r. poradnik „Ku wielokulturowej szkole w Polsce. Pakiet edukacyjny z programem nauczania języka polskiego jako drugiego dla I, II, III etapu kształcenia (w szkołach m. st. Warszawy)” (Gębał 2010). Biuro dofinansowuje również różnego rodzaju działania podejmowane przez organizacje pozarządowe.

Następują również specjalizacja wsparcia metodycznego dla nauczycieli, pracujących z uczniami cudzoziemskimi. W Warszawskim Centrum Innowacji Edukacyjno – Społecznych i Szkoleń – samorządowej placówce doskonalenia nauczycieli – pracuje doradca metodyczny ds. cudzoziemców i współpracy z rodzicami. Rozwija się także oferta studiów podyplomowych dla nauczycieli. Przykładowo - Studia Podyplomowe *Wspomaganie rozwoju uczniów należących do mniejszości narodowych, reemigrantów i uchodźców* (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), dwusemestralne studia podyplomowe *Mentorzy kulturowi*, finansowane przez Ministerstwo Edukacji Narodowej (Instytut Religioznawstwa i Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego), studia podyplomowe *Społeczna integracja uchodźców, repatriantów i imigrantów* (Wydział Nauk Humanistycznych SGGW).

Jak wspomniano na wstępie w obszarze wsparcia instytucjonalnego wobec cudzoziemców odnotować należy szczególną aktywność ze strony organizacji pozarządowych, skierowaną do środowisk imigracyjnych i uchodźczych, w tym również dotyczącą kwestii edukacyjnych. Podmioty te podejmują szeroki wachlarz działań w szeroko rozumianym obszarze edukacji. Prowadzą zajęcia z języka polskiego w ośrodkach dla uchodźców, różnego rodzaju zajęcia dla dzieci, szkolenia i warsztaty dla nauczycieli, prowadzą monitoring sytuacji edukacyjnej dzieci cudzoziemskich (Jasiakiewicz, Klaus 2006), wydają publikacje naukowe i o charakterze poradników dla nauczycieli (Bernacka – Langier i in. 2010; Czerniejewska, Marek 2010; Bohosiewicz i in. 2010), udzielają porad prawnych oraz wydają poradniki dotyczące prawa do nauki i realizacji obowiązku szkolnego (Klaus 2010). Organizują również wizyty studyjne, których celem jest bezpośrednie zapoznanie się z rozwiązaniami stosowanymi w innych państwach oraz inicjują debatę publiczną na temat sytuacji edukacyjnej dzieci imigranckich (Strzelecka, Kubin 2010).

Szerszą aktywność w zakresie problematyki edukacji dzieci cudzoziemskich i edukacji międzykulturowej prowadzą następujące organizacje: Fundacja Forum na rzecz Różnorodności Społecznej, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Stowarzyszenie Vox Humana, Fundacja Edukacji Międzykulturowej, Polska Akcja Humanitarna, Polskie Forum Migracyjne, Międzynarodowa Organizacja do Spraw Migracji, Stowarzyszenie Willa Decjusza [szczegółowa baza projektów z zakresu edukacji, powstała w ramach projektu iMAP – Mapa inicjatyw integracyjnych w Polsce, patrz: <http://csm.org.pl/fileadmin/files/Biblioteka_CSM/Raporty_i_analizy/2010/Baza%20projektow-Edukacja.pdf>]. Obserwujemy również rozwijanie się współpracy międzysektorowej, pomiędzy organizacjami pozarządowymi, szkołami, organami prowadzącymi i administracją oświatową, w ramach realizowanych wspólnie projektów.

4. Aspekty finansowe kształcenia uczniów cudzoziemskich w polskim systemie oświaty.

Wprowadzane rozwiązania systemowe dotyczące finansowania dodatkowych zadań edukacyjnych realizowanych przez szkoły na rzecz dzieci cudzoziemskich powiązane z istniejącym systemem finansowania oświaty poprzez część oświatową subwencji ogólnej. Zastosowano analogiczny mechanizm jak w przypadku finansowania nauczania języków mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego, tzn. poprzez wprowadzenie do algorytmu podziału subwencji specjalnych wag, a ściślej poprzez wprowadzenie do opisu wag, dotyczących nauczania języków mniejszości, opisu dodatkowych zadań podejmowanych przez szkoły na rzecz uczniów cudzoziemskich.

W rozporządzeniu MEN w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej na 2011 r. (rozporządzenie MEN 2010c) zadania edukacyjne dla uczniów cudzoziemskich uwzględniono w dwóch wagach: P9 = 0,20 dla uczniów korzystających z dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego, o których mowa w art. 94a ust. 4 i 4b ustawy o systemie oświaty oraz P10 = 1,50 dla uczniów korzystających z dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego, o których mowa w art. 94a ust. 4 i 4b ustawy o systemie oświaty, przy czym waga ta dotyczy szkół podstawowych, w których łączna liczba korzystających z dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego, nie przekracza 84, oraz gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, w których łączna liczba uczniów korzystających z dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego nie przekracza 42. Wagi te dotyczą uczniów cudzoziemskich i uczniów, będących obywatelami polskimi, przy czym zadania edukacyjne na rzecz uczniów, będących obywatelami polskimi, korzystających z dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego na podstawie art. 94a ust. 4b ustawy o systemie oświaty, uwzględnione zostały po raz pierwszy dopiero w rozporządzeniu o podziale subwencji na 2011 r. Z kolei rozszerzenia opisu omawianych wag P9 = 0,20 i P10 = 1,50, o zadania edukacyjne na rzecz uczniów niebędących obywatelami polskimi, korzystających z dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego, zgodnie z art. 94a ust. 4 ustawy o systemie oświaty dokonano w rozporządzeniu o podziale subwencji na 2010 r.

Ustawa o systemie oświaty przewiduje również możliwość zatrudnienia w charakterze pomocy nauczyciela, osoby władającej językiem kraju pochodzenia ucznia. Zgodnie z przepisami (rozporządzenie RM 2009) „Pomoc nauczyciela” zatrudniana jest w charakterze pracownika samorządowego. Stanowisko to wymienione zostało w grupie „V. Jednostki działające w zakresie oświaty”, wśród stanowisk pomocniczych i obsługi; wymagane kwalifikacje - wykształcenie podstawowe, nie jest wymagany staż pracy; przyporządkowane zostało do VI kategorii zaszerogowania, co przekłada się na minimalny miesięczny poziom wynagrodzenia zasadniczego w wysokości 1.200 zł. Ustawa o systemie oświaty przewiduje, że pomocy tej udziela się nie dłużej niż przez okres 12 miesięcy.

Wpisanie finansowania w istniejący system powoduje jednak szereg problemów. Środki przekazywane w ramach części oświatowej subwencji ogólnej nie są środkami „znaczonymi”, jak na przykład w przypadku dotacji celowych. Subwencja naliczana jest na kolejny rok w oparciu o dane, wg stanu na dzień 30 września roku poprzedzającego, przesyłane przez organy prowadzące w ramach Systemu Informacji Oświatowej. W specjalnym, wydawanym corocznie rozporządzeniu przewidziane są specjalne tzw. wagi, zwiększające subwencję. Subwencja stanowi dochód własny gminy, a o jego przeznaczeniu decyduje organ stanowiący. Ministerstwo Edukacji Narodowej nie ma możliwości kontroli sposobu wydatkowania dochodów własnych przez samorządy. Sytuację komplikuje ponadto ogólniejszy problem systemowy, bowiem część oświatowa subwencji ogólnej nie pokrywa wszystkich kosztów prowadzenia szkół przez samorządy.

Po nowelizacji ustawy o systemie oświaty i wprowadzeniu z dniem 1 stycznia 2010 r. dodatkowych zajęć wyrównawczych i możliwości zatrudniania pomocy nauczyciela, kwestie związane z realizacją tych zadań budzą szereg problemów interpretacyjnych. Mazowiecki Kurator Oświaty, w związku z kierowanymi do Kuratorium Oświaty w Warszawie, oczekiwaniami dotyczącymi wsparcia finansowego działań edukacyjnych dla uczniów niebędących obywatelami polskimi, wystosował w styczniu 2011 r. pismo do organów prowadzących, wskazujące na środki przyznawane w ramach zwiększonej części oświatowej subwencji ogólnej (Mazowiecki Kurator Oświaty 2011.01.14). W styczniu 2011 r. odbyło się również spotkanie Szefa Urzędu ds. Cudzoziemców z przedstawicielem Ministerstwa Edukacji Narodowej, którego celem było omówienie kwestii związanych z edukacją dzieci cudzoziemców oraz możliwości wykorzystania subwencji oświatowej przyznawanej na uczniów cudzoziemskich w najbardziej efektywny sposób. W spotkaniu uczestniczył także burmistrz Gminy Brwinów oraz dyrektorka Zespołu Szkół nr 1 w Brwinowie, do którego uczęszcza ponad 70 dzieci cudzoziemskich, w tym 57 dzieci z ośrodka dla cudzoziemców w Mosznej (Urząd do Spraw Cudzoziemców 2010.02.02).

W praktyce duże trudności interpretacyjne spowodował zapis ustawy, przewidujący możliwość zatrudnienia w charakterze pomocy nauczyciela osoby władającej językiem kraju pochodzenia ucznia. W dyskusjach dotyczących sytuacji dzieci imigranckich i uchodźczych w polskich szkołach najczęściej używano sformułowań typu „asystent międzykulturowy”, „asystent nauczyciela” itp. Nazwa „asystent międzykulturowy” stosowana była w przypadku osób zatrudnionych w ramach projektów, realizowanych przez organizacje pozarządowe (Lachowicz 2010; Chrzanowska 2009). Zgodnie z obecnie obowiązującymi regulacjami prawnymi możliwe jest zatrudnianie w charakterze pomocy nauczyciela, osób władających językiem kraju pochodzenia ucznia. W przypadku uczniów cudzoziemskich ustawodawca nie przewidział wprowadzenia dwóch form, które są możliwe w przypadku uczniów romskich, tj. asystenta edukacji romskiej oraz nauczyciela wspomagającego. W algorytmie podziału części oświatowej subwencji ogólnej na 2011 r., w opisie wag P9 oraz P10 nie wskazano *explicite*, formy pomocy, jakim jest zatrudnienie osoby władającej językiem kraju pochodzenia ucznia, co może rodzić trudności interpretacyjne na poziomie poszczególnych jednostek samorządu, będących organami prowadzącymi dla szkół, do których uczęszczają uczniowie cudzoziemscy. Również w rozporządzeniu wykonawczym do art. 94a ustawy nie określono zadań i kompetencji takiej osoby.

Ograniczenia związane z wykorzystaniem środków z subwencji powodują, że większość działań podejmowanych przez różne podmioty na rzecz poprawy sytuacji edukacyjnej dzieci cudzoziemskich finansowanych jest ze środków pozyskiwanych z funduszy zewnętrznych, przede wszystkim Europejskiego Funduszu na rzecz Uchodźców oraz Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich. Również Ministerstwo Edukacji Narodowej wyasygnowało specjalne środki. W 2010 r. ogłosiło konkurs na realizację zadania

„Wspieranie inicjatyw edukacyjnych realizowanych na rzecz uchodźców i mniejszości etnicznych mieszkających w Polsce, służące kultywowaniu języka, tradycji i kultury kraju pochodzenia lub nauczaniu języka polskiego”. Na początku 2011 r. MEN ogłosiło otwarty konkurs ofert na realizację zadania publicznego „Projekty na rzecz uczniów z mniejszości narodowych i etnicznych oraz uczniów cudzoziemskich”.

5. „Bilet w obie strony” – działania władz oświatowych na rzecz dzieci pracowników migrujących – obywateli polskich.

Jak zasygnalizowano na wstępie istotnym wyzwaniem, przed jakim staje państwo polskie w związku ze wzmożonymi procesami migracyjnymi, są również kwestie związane z kształceniem dzieci pracowników migrujących – obywateli polskich. W ostatnich latach, szczególnie po akcesji Polski do struktur UE, obserwujemy wzrost aktywności polskich władz w działaniach na rzecz Polonii i Polaków za granicą. Niewątpliwie asumptem do podjęcia efektywnych działań na rzecz tych społeczności była wzrastająca liczba osób emigrujących z Polski po wstąpieniu do UE i otwarciu rynków pracy w części państw członkowskich. Wyrazem intensyfikacji tych działań jest *Program rozwoju oświaty polskiej poza granicami i oświaty polonijnej na lata 2009–2011* (Pogorzała 2009, 2011).

W 2010 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej rozpoczęło wprowadzanie systemowych zmian w szkolnictwie polskim za granicą, poprzedzonych konsultacjami społecznymi (MEN, 2010.05.25). Reforma oświaty polskiej poza granicami określana jest obrazowym hasłem „bilet w obie strony” (Sielatycki 2010, Jastrzębska 2010). W sierpniu 2010 r. wydane zostało rozporządzenie MEN dotyczące organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą (rozporządzenie MEN 2010b), które zastąpiło wcześniejszą regulację z 2004 r. (rozporządzenie MENiS 2004).

W obszarze instytucjonalnego wsparcia dla oświaty polonijnej i polskiej za granicą nastąpiły również zmiany organizacyjne. Z dniem 1 stycznia 2011 r. Polonijne Centrum Nauczycielskie w Lublinie zostało włączone do Zespołu Szkół dla Dzieci Obywateli Polskich Czasowo Przebywających za Granicą z siedzibą w Warszawie, tworząc Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą (ORPEG). Realizowany jest projekt „Otwarta Szkoła - System Wsparcia Uczniów Migrujących”, skierowany do polskich uczniów zamieszkałych poza granicami kraju, realizujących obowiązek szkolny w lokalnych systemach oświaty i którzy nie mają dostępu do polskich szkół uzupełniających. Celem projektu jest umożliwienie tym uczniom kontynuowania kształcenia zgodnego z polską podstawą programową za pośrednictwem nauczania na odległość z wykorzystaniem platformy e-learningowej.

Wyzwaniem dla polskiego systemu oświaty staje się również kwestia dzieci reemigrantów. O ile bezpośrednio po akcesji do UE szeroko dyskutowano problem tzw. eurosierot, to kilka lat później zauważalnym stał się problem dzieci obywateli polskich, powracających z zagranicy, które nie znały języka polskiego lub znały go bardzo słabo (Jasińska 2009.12.28; Karp-Skomra 2010.12.06; Klinger 2009.01.09; Piotrowska 2009.12.17). Problemy edukacyjne dzieci reemigrantów stanowiły również przedmiot sejmowych interpelacji poselskich (Moskal 2010.04.27; Włodkowski 2010.04.17, 2010.05.18; Zalewska 2010.03.16). W dyskusjach na forum prasy i parlamentu podnoszono przede wszystkim problem słabej znajomości języka polskiego, bariery komunikacyjne w posługiwaniu się językiem polskim w mowie i w piśmie, trudności adaptacyjne w nowym środowisku, różnice programowe, problemy z organizacją dodatkowych lekcji języka polskiego, nieprzygotowanie nauczycieli oraz brak wsparcia metodycznego.

Analogicznie jak w przypadku uczniów niebędących obywatelami polskimi również kwestia organizowania zajęć wyrównawczych z języka polskiego uzależniona jest od przeznaczenia środków finansowych na ten cel. W rozporządzeniu MEN w sprawie sposobu podziału części

oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2011 opis wag P9 i P10 poszerzono o uczniów, będących obywatelami polskimi korzystających z dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego, o których mowa w art. 94a ust. 4b ustawy o systemie oświaty (rozporządzenie MEN 2010 c).

6. Uwagi końcowe.

Przeгляд działań polskich władz oświatowych wobec wyzwań wynikających ze zjawiska migracji, pozwala stwierdzić, iż w ostatnich kilku latach nastąpiła ich znaczna intensyfikacja. O ile na początku pierwszej dekady XXI w. problemem była kwestia uczęszczania dzieci uchodźczych do szkół, obecnie sytuacja w tym zakresie uległa diametralnej zmianie – pierwszoplanową kwestią stały się osiągnięcia szkolne tych uczniów oraz integracja środowiska szkolnego. Podkreślić należy również, iż polskie władze oświatowe dosyć szybko zwróciły uwagę na problem dzieci pracowników migrujących – obywateli polskich. W pierwszym okresie po akcesji do UE dyskutowano przede wszystkim problem tzw. eurosierot, ale dość szybko okazało się, iż zabranie dziecka przez rodziców za granicę również rodzic może szereg problemów, w przypadku podjęcia decyzji o powrocie.

Rozważania powyższe wskazują, iż procesy migracyjne wymuszają szereg zmian dostosowawczych w polskim systemie oświaty. Docelowo jednak należy stworzyć system proaktywny, pozwalający na elastyczne reagowanie na zachodzące zmiany. Nie jesteśmy w stanie przewidzieć skali i kierunku ewentualnych przepływów migracyjnych. Obecnie mówić możemy o systemie reaktywnym – wprowadzane rozwiązania i procedury systemowe stanowią reakcję na zaistniałe zjawiska i procesy. Ważne jest przy tym uwzględnianie postulatów środowiska oświatowego oraz organizacji pozarządowych, jak również korzystanie z doświadczeń innych państw. Poszczególne kraje europejskie stosują zróżnicowane rozwiązania dotyczące kształcenia uczniów imigranckich (Todorovska-Sokolovska 2009b,c; Płatos 2010; Dąbrowa, Markowska – Manista kwiecień 2010). Decydenci oświatowi powinni zapoznać się z tymi rozwiązaniami, aby wypracować optymalne, z punktu widzenia rozwoju psychopedagogicznego ucznia, ramy instytucjonalno – prawne ich kształcenia, mając również na względzie cel integracyjny. Należy również korzystać z doświadczeń i rozwiązań polskich szkół mających bogate doświadczenia w pracy z uczniami cudzoziemskimi (Rud 2010; Nowak 2008.08.20).

Eurydice zaleciła przede wszystkim promowanie dwóch rodzajów działań, tj. komunikację z rodzinami imigrantów oraz nauczanie języka ojczystego dzieci-imigrantów (Eurydice 2009). W przypadku polskiego systemu oświaty pierwszy z tych celów może zostać osiągnięty poprzez rozpropagowanie możliwości zatrudniania w charakterze pomocy nauczyciela osoby władającej językiem kraju pochodzenia ucznia. Przepisy prawa oświatowego przewidują również możliwość organizowania nauki języka i kultury kraju pochodzenia ucznia. Zagraniczna placówka dyplomatyczna lub konsularna albo stowarzyszenie kulturalno-oświatowe danej narodowości mogą organizować naukę języka i kultury kraju pochodzenia dla cudzoziemców podlegających obowiązkowi szkolnemu, jeżeli do udziału w tym kształceniu zostanie zgłoszonych odpowiednia liczba uczniów (w szkole podstawowej i gimnazjum – co najmniej 7 cudzoziemców, w szkole artystycznej – co najmniej 14), w wymiarze do 5 godzin tygodniowo (ustawa 1991 art. 94a, ust.5, rozporządzenie MEN 2010a).

Podmioty i instytucje, które w swojej pracy stykają się z uczniami cudzoziemskimi, wśród głównych problemów wskazują na barierę językową; nieprzygotowanie do pracy w środowisku wielokulturowym; brak wsparcia psychologicznego, szczególnie w odniesieniu do dzieci uchodźców; problemy z systematycznością nauki; problemy wynikające z różnic kulturowych; nieznaną języka polskiego przez rodziców, utrudniającą współpracę szkoły

z rodzicami; niejasność przepisów prawnych; trudności finansowe; brak specjalistycznych podręczników i pomocy dydaktycznych do pracy z uczniami cudzoziemskimi.

Główne postulaty dotyczące kształcenia dzieci cudzoziemskich w polskim systemie oświaty dotyczą stworzenia klarownych zasad organizowania i finansowania dodatkowych lekcji języka polskiego i zajęć wyrównawczych oraz zatrudniania w charakterze pomocy nauczyciela, osób władających językiem kraju pochodzenia ucznia; wypracowanie efektywnych metod pracy z uczniami niezależnie od ich statusu prawnego (*vide* poruszany powyżej problem dzieci reemigrantów – obywateli polskich); przygotowanie nauczycieli do pracy w środowisku wielokulturowym: szkolenia z zakresu psychologii i komunikacji międzykulturowej, nauczania języka polskiego jako obcego i języka drugiego; wypracowanie elastycznych form organizacji zajęć wyrównawczych i wspomagających; wprowadzenie możliwości zorganizowania intensywnego kursu językowego; stworzenie klarownego systemu oceniania i kwalifikowania uczniów cudzoziemskich, uwzględniającego ich indywidualną specyfikę; stworzenie systemu wsparcia psychologiczno – pedagogicznego dla uczniów z trudnościami w nauce oraz działania z zakresu edukacji wielokulturowej i międzykulturowej, skierowane do środowiska szkolnego.

Podsumowując – należy poszukiwać optymalnych rozwiązań w zakresie kształcenia dzieci cudzoziemskich w polskim systemie oświaty, nie ograniczając się jednak tylko do poziomu rozwiązań prawnych, ale podejmując szereg inicjatyw na rzecz promowania wielokulturowości w lokalnym środowisku szkolnym. Innymi słowy działania na rzecz integracji nie mogą być kierowane tylko i wyłącznie do uczniów imigranckich.

7. Bibliografia:

Agencja Praw Fundamentalnych UE (2009.03.25), *Summary Report on 'Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union'* [online], [dostęp 3 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web:

<http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/RightsofChild_summary-report_en.pdf>.

Bernacka – Langier, A. i in. (2010), *„Inny” w polskiej szkole – poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, Warszawa: Biuro Edukacji Urzędu m. st. Warszawy Polskie Forum Migracyjne.

Bloch N., Goździak E. M. (2010), (red.), *Od gości do sąsiadów. Integracja cudzoziemców spoza Unii Europejskiej w Poznaniu w edukacji, na rynku pracy i w opiece zdrowotnej*, Poznań: Centrum Badań Migracyjnych UAM.

Bleszyńska, K. (2006), *Uczniowie odmienni kulturowo jako zadanie i wyzwanie*, Nowa Szkoła 5, s. 8 – 11.

Bleszyńska, K. (2010), *Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych-perspektywa szkoły. Raport z badań* [online], Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, [dostęp 27 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web:

<http://www.ore.edu.pl/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=38:dzieci-obcokrajowcw-w-polskich-placwkach-owiatowych-perspektywa-szkoy.-raport-z-bada&id=9:edukacja-obywatelska>.

Bohosiewicz i in. (2010), *Imigranci w mojej klasie*, Warszawa: Vox Humana.

Cegielka D. i in. (2011), *Przestrzeganie praw cudzoziemców umieszczonych w ośrodkach strzeżonych. Raport z monitoringu*, w: Chrzanowska A., Klaus W. (red.), *Poza systemem. Dostęp do ochrony zdrowia nieudokumentowanych migrantów i cudzoziemców ubiegających*

się o ochronę międzynarodową w Polsce, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, HUMA network, s. 185 – 223.

Chrzanowska, A. (2009), Asystent kulturowy – innowacyjny model pracy w szkołach przyjmujących dzieci uchodźców, *Analizy. Raporty. Ekspertyzy* 5 [online], [dostęp 26 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.interwencjaprawna.pl/docs/ARE-509-asystent-miedzykulturowy.pdf>>.

Chrzanowska A., Gracz K. (2007), *Uchodźcy w Polsce. Kulturowo – prawne bariery w procesie adaptacji*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej.

Czerniejewska I., Marek A. (2010), *Uchodźca w mojej klasie*, Warszawa: Vox Humana.

Czerniejewska, I. (2008), *Edukacja wielokulturowa w Polsce w perspektywie antropologii*, Poznań: UAM, [online], [dostęp 25 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.pracownia-wielokulturowa.pl/teksty/edukacja_wielokulturowa.pdf>.

Dąbrowa E., Markowska – Manista U. (kwiecień 2010), *Analiza doświadczeń krajów europejskich w dziedzinie edukacji dzieci i młodzieży cudzoziemskiej. Ekspertyza do projektu „I ty możesz zdobyć wykształcenie w Warszawie” dla Biura Edukacji Miasta Stołecznego Warszawy i i Polskiego Forum Migracyjnego*, Warszawa: Polskie Forum Migracyjne.

Eurydice (2004), *Integrating Immigrant Children into Schools in Europe* [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w Internecie: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/archives/044EN.zip>.

Eurydice (2009), *Integracja dzieci-imigrantów w szkołach w Europie* [online], [dostęp 3 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.eurydice.org.pl/files/MigrantsPL.pdf>>.

Fundacja Forum na rzecz Różnorodności Społecznej (2010.10.15), *Pismo FFRS do Kuratorów Oświaty w sprawie udostępnienia danych dotyczących dzieci cudzoziemskich w polskich szkołach* [online], [dostęp 3 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.ffr.org.pl/wp-content/uploads/2010/05/Pismo-FFRS_Kuratoria.pdf>.

Fundacja Forum na rzecz Różnorodności Społecznej (2010.10.22), *Pismo FFRS do Urzędu do spraw Cudzoziemców w sprawie zamknięcia ośrodków dla cudzoziemców*. [online], [dostęp 3 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.ffr.org.pl/wp-content/uploads/2010/05/Pismo_UdsC_201010.pdf>.

Gębał, P. (2010), „Ku wielokulturowej szkole w Polsce”. Pakiet edukacyjny z programem nauczania języka polskiego jako drugiego dla I, II, III etapu edukacyjnego (w szkołach m. st. Warszawy)”, *Języki Obce w Szkole* 3, s. 68 – 71.

Gmaj K., Iglicka K. (2007) *Wyzwania edukacyjne związane z migracjami do Polski. Rekomendacje* [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.eliamep.gr/en/wp-content/uploads/2008/05/poland_polish_emilie.pdf>.

Iglicka K., Gmaj K. (2010), Wyzwania związane z imigracją do Polski. Wymiar edukacyjny, rynku pracy i aktywności politycznej dotyczący obecności obywateli państw spoza Unii Europejskiej, *Biuletyn RPO – Materiały nr 70 Zeszyty Naukowe Ziemia obiecana czy przystanek w drodze?*, [online], [data dostępu 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.rpo.gov.pl/pliki/12900040770.pdf>>.

Janik, S. (2010), *Procesy migracyjne – nowe wyzwanie dla szkół i spójności społecznej* [online], [dostęp 4 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.eurydice.org.pl/files/pmnw.pdf>>.

Januszewska, E. (2010), *Dziecko czecheńskie w Polsce: między traumą wojenną a doświadczeniem uchodźstwa*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Jasiakiewicz, A., Klaus W. (2006), Realizacja obowiązku szkolnego przez małoletnich cudzoziemców, przebywających w ośrodkach dla uchodźców. Raport z monitoringu, *Analizy. Raporty. Ekspertyzy* 2 [online], [dostęp 27 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.interwencjaprawna.pl/docs/ARE-206-monitoring-edukacyjny.pdf>>.

Jasińska, A. (2009.12.28), *Mali łódzcy emigranci znów muszą się nauczyć polskiego* [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.dzienniklodzki.pl/wiadomosci/202465,mali-lodzcy-emigranci-znow-musza-sie-nauczyc-polskiego,id,t.html>>.

Jastrzębska, L. (2010), Bilet w dwie strony: czyli reforma polskiej oświaty za granicą, *Nowa Szkoła* 7, s. 4 – 7.

Karp-Skomra, D. (2010.12.06), *Powrót do bagna* [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w Internecie: <http://gazetapraca.pl/gazetapraca/1,90439,8773621,Powrot_do_bagna.html>.

Kempny M., Kapciak A., Łodziński S. (1997), (red.) *U progu wielokulturowości*, Warszawa: Oficyna Naukowa.

Klaus, W. (2010), *Prawo cudzoziemców do edukacji w Polsce* [stan prawny na dzień 17 maja 2010 r.], [online], [dostęp 25 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.uchodzczydoshkoly.pl/files/prawo_cudzoziemcow_do_edukacji_2010.pdf>.

Klinger, K. (2009.01.09), *Szkoły nie są gotowe na powrót Polaków z Wysp* [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w Internecie: <<http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/85888,szkoły-nie-sa-gotowe-na-powrot-polakow-z-wysp.html>>.

Krzanowska, A. (2010), *Dzieci uchodźcze w polskim systemie edukacji* [online], [dostęp 27 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.isp.org.pl/files/9295550150402115001270035127.pdf>>.

Lachowicz, B. (2010), Asystent międzykulturowy – nowe rozwiązanie dla starych problemów. Przykład z Coniewia, *Maieutike* 14 [online], [dostęp 6 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.ffr.org.pl/wp-content/uploads/2010/05/Artykul_201014_BLachowicz.pdf>.

Mazowiecki Kurator Oświaty (2011.01.14), *List Mazowieckiego Kuratora Oświaty do przedstawicieli organów prowadzących szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły ponadgimnazjalne w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2011* [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.kuratorium.waw.pl/pl/news/2080/list-mazowieckiego-kuratora-o%C5%9Bwiaty.html>>.

MEN (listopad 2009), *Dziecko z rodziny migracyjnej w systemie oświaty – materiał informacyjny dla dyrektorów szkół i rad pedagogicznych* [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.men.gov.pl/external.php?option=com_content&view=article&layout=default&id=1733&url=%2Fimages%2Fpdf%2Fbroszura.pdf>.

MEN (2010.05.25), *Komunikat o zmianach prawnych dotyczących szkolnictwa polskiego za*

granicą [online], [dostęp 24 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1278%3Akomunikat-o-zmianach-prawnych-dotyczcych-szkolnictwa-polskiego-za-granic&catid=103%3Adzieci-polskie-za-granic&Itemid=139>.

MEN (2010.09.08), *Stanowisko Ministerstwa Edukacji Narodowej dot. podstaw prawnych przyjmowania do polskich szkół publicznych obywateli polskich powracających z zagranicy i cudzoziemców*, [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1635%3Astanowisko-ministerstwa-edukacji-narodowej-dot-podstaw-prawnych-przyjmowania-do-polskich-szkol-publicznych-obywateli-polskich-powracajacych-z-zagranicy-i-cudzoziemcow-&catid=87%3Aopinie-i-stanowiska-men&Itemid=106>.

Moskal, K. (2010.04.27), *Interpelacja nr 15801 do Ministra Edukacji Narodowej w sprawie problemów edukacyjnych dzieci reemigrantów* [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w Internecie: <<http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/2A50DC81>>.

Nowak, M. (2008.08.20), *List Ayuba, czyli poznać, zrozumieć, zaakceptować innych* [online], [dostęp 5 marca 2010 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.uchodzcynoszkoly.pl/index.php?pid=4&id=4>>.

Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania (2009.04.30), *Edukacja dzieci odmiennych rasowo i kulturowo*, [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.rownetraktowanie.gov.pl/pełnomocnik/kalendarium_wydarzen_1/54>.

Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania (2009.06.02), *Edukacja dzieci odmiennych rasowo i kulturowo*, [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.rownetraktowanie.gov.pl/pełnomocnik/kalendarium_wydarzen_1/522>.

Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania (2009.11.19), *Edukacja dzieci odmiennych rasowo i kulturowo*, [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.rownetraktowanie.gov.pl/pełnomocnik/kalendarium_wydarzen_1/522>.

Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania (2010.05.13), *Edukacja dzieci odmiennych rasowo i kulturowo*, [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.rownetraktowanie.gov.pl/pełnomocnik/kalendarium_wydarzen_1/265>.

Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania (2011.02.01), *Spotkanie Międzyresortowego Zespołu do spraw edukacji dzieci odmiennych rasowo i kulturowo*, [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.rownetraktowanie.gov.pl/pełnomocnik/kalendarium_wydarzen_1/519>.

Pietrzyk, B. (2010), *Szkoła wobec wyzwań migracyjnych*, *Trendy 4* [online], [dostęp 3 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.trendy.ore.edu.pl/articles/view/172>>.

Piotrowska, K. (2009.12.17), *Dzieci wracające z Wysp trzeba nauczyć języka polskiego* [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.dziennikzachodni.pl/fakty24/199028,dzieci-wracajace-z-wysp-trzeba-nauczyc-jezyka-polskiego,id,t.html>>.

Platos, B. (2010), *Rozwiązania europejskie dotyczące edukacji dzieci migranckich* [online], Polskie Biuro Eurydyce, [dostęp 23 lutego 2011 r.], dostępny w Word Wide Web: <<http://www.eurydice.org/pl/files/migranci.pdf>>.

Pogorzala, E. (2009), *Problem kształcenia dzieci najnowszej polskiej emigracji w państwach Unii Europejskiej na przykładzie Wielkiej Brytanii*, w: Mikucka – Wójtowicz D., Kopeć R.

(red.), *Kwestie narodowościowe w świetle procesów integracyjnych w Europie*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej, s. 45-52.

Pogorzala, E. (2011), Działania władz III RP na rzecz Polonii i Polaków za granicą ze szczególnym uwzględnieniem oświaty polskiej za granicą i oświaty polonijnej, w: *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie. T.1: Koncepcje, bezpieczeństwo, kwestie prawne i polonijne*, Jarosz A., Olszewski K. (red.), Toruń: Wydawnictwo UMK, s. 473- 491.

Rozporządzenie MEN (2001), Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4 października 2001 r. w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do publicznych przedszkoli, szkół, zakładów kształcenia i placówek (Dz. U. 131, poz. 1458).

Rozporządzenie MENiS (2004), Rozporządzenie Ministra Edukacji i Sportu z dnia 2 września 2004 roku w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą (Dz. U. Nr 194, poz. 1986).

Rozporządzenie RM (2009), Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 marca 2009 r. w sprawie wynagradzania pracowników samorządowych (Dz. U. Nr 50, poz. 398).

Rozporządzenie MEN (2009), Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 września 2009 r. w sprawie warunków i sposobu wspomagania nauczania języka polskiego, historii, geografii, kultury polskiej i innych przedmiotów nauczanych w języku polskim wśród Polonii i Polaków zamieszkałych za granicą oraz dzieci pracowników migrujących (Dz. U. Nr 164, poz. 1306).

Rozporządzenie MEN (2010a), Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 kwietnia 2010 r. w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do publicznych przedszkoli, szkół, zakładów kształcenia nauczycieli i placówek oraz organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia (Dz. U. Nr 57, poz. 361)

Rozporządzenie MEN (2010b), Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 sierpnia 2010 r. w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą (Dz. U. Nr 170, poz. 1143).

Rozporządzenie MEN (2010c), Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 grudnia 2010 r. w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2011 (Dz. U. 249, poz. 1659).

Rud, M. (2010), Jak uczyć i wychowywać dzieci w szkole wielokulturowej? Kilka dobrych rad, *Maieutike* 2 [online], [dostęp 3 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <http://www.ffr.org.pl/wp-content/uploads/2010/05/Artykul_MRud_201002.pdf>.

Rzecznik Praw Dziecka (2007.10.30), *Prawo dzieci cudzoziemskich do nauki w świetle praw dziecka* [online], [dostęp 27 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web:

<<http://kuratorium.lublin.pl/gsok/include/pliki.php?cl=pliki&akc=dl&id=1546>>.

Sielatycki, M. (maj 2007), *Program edukacyjny „Warszawa różnorodna”. Komponent „Edukacja obcokrajowców w Warszawie”* [online], [dostęp 3 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web: <<http://www.edukacja.warszawa.pl/plik.php?id=2278>>.

Sielatycki, M. (2010), Edukacyjny bilet w obie strony, rozm. przepr. L. Jastrzębska, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 8, s. 3 – 6.

Strzelecka A., Kubin K. (2010), Podsumowanie konferencji. Wnioski i rekomendacje dot. zmian wspierających szkoły wielokulturowe w Polsce, *Maieutike* 13 [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web:

<www.ffr.org.pl/wp-content/uploads/.../Artykul_201015_AStrzelecka.pdf>.

Sudul, R. (2009), Uchodźstwo Czechenów do Polski po roku 2000, *Facta Simonidis. Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Zamościu* 1(2), s. 91 – 112.

Szelewa, D. (2010a), Integracja a polityka edukacyjna, Centrum Stosunków Międzynarodowych, *Raporty i Analizy. Seria „Integracja”*, [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w World Wide Web:

<http://csm.org.pl/fileadmin/files/Biblioteka_CSM/Raporty_i_analizy/2010/CSM%20Raporty%20i%20Analizy%20Integracja%20a%20Polityka%20Edukacyjna%20P.pdf>.

Szelewa D. (2010b), Polityka edukacyjna a integracja społeczna imigrantów, w: Pawlak P, Szelewa D., Polakowski M., Fijałkowska M., Bąbiak I., *Polityka (dez)integracji, Zarządzanie integracją obywateli państw trzecich w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, s. 22 – 40.

Todorovska-Sokolovska, V. (2009a), *Dzieci imigrantów. Nowe wyzwanie edukacyjne dla polskich szkół* [online], [dostęp 25 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web:

<<http://www.cmp3.ore.edu.pl/files/Dzieci%20imigrant%C3%B3w.%20Nowe%20edukacyjne%20wyzwanie%20dla%20polskich%20szk%C3%B3w%20C5%82.pdf>>.

Todorovska-Sokolovska, V. (2009b), *Integracja i edukacja dzieci imigrantów w szkołach w krajach UE - część I* [online], [dostęp 25 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web:

<<http://www.cmp3.ore.edu.pl/files/Integracja%20dzieci%20imigrant%C3%B3w%20w%20EU-I.pdf>>.

Todorovska-Sokolovska, V. (2009c), *Integracja i edukacja dzieci imigrantów w szkołach w krajach UE – część II. Wsparcie dla nauczycieli pracujących z dziećmi imigrantów* [online], [dostęp 25 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web:

<<http://www.cmp3.ore.edu.pl/files/Integracja%20dzieci%20imigrant%C3%B3w%20w%20EU-II.pdf>>.

Urząd do Spraw Cudzoziemców (2010.11.19), *Ośrodki dla cudzoziemców* [online], [data dostępu 3 marca 2011 r.], dostępny World Wide Web:

<<http://www.udsc.gov.pl/Osrodki,dla,cudzoziemcow,467.html>>.

Urząd do Spraw Cudzoziemców (2010.02.02), *Wizyta Szefa Urzędu w Ministerstwie Edukacji Narodowej* [online], [dostęp 27 lutego 2011 r.], dostępny w World Wide Web:

<<http://www.udsc.gov.pl/Wizyta,Szefa,Urzedu,w,Ministerstwie,Edukacji,Narodowej,1313.html>>.

Ustawa (1991), Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

Ustawa (2005), Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. Nr 17, poz. 141 z późn. zm.)

Ustawa (2006), Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (Dz. U. Nr 144, poz. 1043 z późn. zm.)

Włodkowski, Z. (2010.04.17), *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej - z upoważnienia ministra - na interpelację nr 15398 w sprawie problemów edukacyjnych dzieci reemigrantów* [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w Internecie: <<http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/59E17543>>.

Włodkowski, Z. (2010.05.18), *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej - z upoważnienia ministra - na interpelację nr 15801 w sprawie problemów*

edukacyjnych dzieci reemigrantów [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w Internecie: <<http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/6F2FB63C>>.

Ząbek M., Łodziński S. (2008), *Uchodźcy w Polsce. Próba spojrzenia antropologicznego*, Warszawa: Polska Akacja Humanitarna, Instytut Etnologii i Antropologii UW.

Zalewska, A. (2010.03.16), *Interpelacja nr 15398 do Ministra Edukacji Narodowej w sprawie problemów edukacyjnych dzieci reemigrantów* [online], [dostęp 2 marca 2011 r.], dostępny w Internecie: <<http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/219BEBBA>>.